

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

91214

وزارت علوم و تحقیقات و فن آوری

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ ایران دوره اسلامی

موضوع :

بررسی نقش علمای جبل عامل در شکل گیری تشکیلات دینی دولت صفوی از شاه

اسماعیل اول تا شاه عباس اول

استاد راهنما :

دکتر باقر علی عادل فر

استاد مشاور :

دکتر محسن بهشتی سرشت

۱۵ / ۱۲ / ۱۳۸۶

دانشجو:

رضا صالحی

سال ۱۳۸۶

۹۸۶۱۷

تقديم به :

اساتيد معظم

روح و روان مرحوم پدرم

مادر عزيز و بزرگوارم

همسر صبور و فداكارم

فرزندان دلبندم : امير و غزل

چکیده :

پژوهش حاضر، کوششی است در باب بررسی نقش علمای جبل عامل در شکل‌گیری تشکیلات دینی دولت صفوی از شاه اسماعیل اول تا شاه عباس اول بر مبنای منابع فارسی، عربی و تحقیقات و تالیفات جدید.

در ابتدای رساله سعی شده به تشیع، سابقه تشیع در ایران، علل گرایش مردم ایران به تشیع و خاندانهای شیعی در ایران که شامل خاندانهای ایرانی چون نوبختیان، آل بابویه و خاندانهای شیعی غیر ایرانی مانند اشعریان و... و خدمات علمی و فرهنگی آنها که در نشر و ترویج عقاید تشیع مؤثر بوده به صورت خیلی کوتاه اشاره شود. سپس به معرفی حکومت‌های شیعه مذهب قبل از صفوی، چون علویان طبرستان، آل بویه، سربدارن، مرعشیان و... و علمای شیعه مذهب قبل از دوران صفوی که با تالیف کتب فقهی، تربیت شاگردان در نشر و ترویج عقاید تشیع و زمینه‌سازی ظهور حکومت شیعی مؤثر بودند، پرداخته شده است. همچنین اوضاع سیاسی، مذهبی و اجتماعی ایران قبل از صفوی و چگونگی ظهور شاه اسماعیل به صورت خیلی مختصر مورد بحث قرار گرفته است.

اما بحث اصلی رساله معرفی علمای جبل عامل، علل دعوت از آنها، دلایل مهاجرت آنها و در نهایت بررسی نقش آنها در شکل‌گیری، تقویت، تحکیم و مشروعیت دادن به حکومت صفوی که توسط علمای چون محقق کرکی، علی منشار، شهید ثانی و... که با پذیرفتن مقام‌های دینی همانند صدارت، شیخ الاسلامی و... با نوشتن مقالات و کتب دینی و تعلیم و تربیت شاگردان، و با اجرای احکام دینی موجب مشروعیت و تحکیم دولت صفوی شدند، می‌باشد.

تقدیر و تشکر

در ابتدای این پایان نامه جا دارد تشکر و سپاس خودم را از زحمات استادان راهنما و مشاورم جناب آقایان دکتر عادلفر و دکتر بهشتی سرشت که زحمات راهنمایی و مشاورت مرا عهده دار بودند و از یکایک اساتید در گروه تاریخ دانشگاه که از محضرشان بهره های زیادی بردم اظهار دارم و همچنین جا دارد از زحمات کارکنان کتابخانه مرکزی دانشگاه و سایر کتابخانه ها در شهرهای مختلف و علی الخصوص همسر عزیزم که مشوق بنده بوده، و متحمل زحمات زیادی در طی این مدت شده اند صمیمانه تشکر و قدردانی کنم.

صفحه	عنوان
	مقدمه
۱	بخش اول: تشیع
۱	فصل اول: سابقه تشیع در ایران
۴	فصل دوم: خاندانهای شیعی در ایران
۸	فصل سوم: حکومتهای شیعی قبل از صفویه در ایران
۲۳	بخش دوم: معرفی تعدادی از علمای شیعه ایران قبل از صفوی
۳۶	بخش سوم: ایران در آستانه ظهور صفویان
۳۶	فصل اول: اوضاع سیاسی
۳۹	فصل دوم: اوضاع مذهبی و اجتماعی
۴۰	فصل سوم: عوامل پذیرش تشیع در ایران
۴۳	بخش چهارم: شاه اسماعیل صفوی
۴۳	فصل اول: شاه اسماعیل، تبار و مذهب آنها
۴۴	فصل دوم: فعالیتهای سیاسی خاندان صفوی
۴۶	فصل سوم: ظهور اسماعیل به عنوان اولین پادشاه صفوی
۴۷	فصل چهارم: تاسیس حکومت صفوی و اعلان تشیع بعنوان مذهب رسمی
۴۹	فصل پنجم: علماء و حکومت نو پای شیعی صفوی
۵۵	بخش پنجم: مشاغل علماء

۶۵	بخش ششم : علمای جبل عامل
۶۵	فصل اول : علل دعوت
۷۴	فصل دوم : معرفی علمای شیعه جبل عامل
۱۰۱	فصل سوم : علل مهاجرت علمای جبل عامل
۱۰۴	فصل چهارم : نقش علمای جبل عامل در شکل گیری حکومت صفوی
۱۱۰	بخش هفتم : شاه اسماعیل دوم و سلطان محمد خدابنده
۱۱۰	فصل اول : شاه اسماعیل دوم
۱۱۰	فصل دوم : علل گرایش به تسنن و عواقب آن
۱۱۲	فصل سوم : بر خورد شاه اسماعیل با علماء
۱۱۷	فصل چهارم : شاه سلطان محمد خدابنده
۱۱۹	نتیجه
۱۲۲	کتاب شناسی
۱۲۹	چکیده انگلیسی

ایران از دهه دوم قرن اول هجری که مورد توجه اعراب و مسلمانان قرار گرفت، و به وسیله آنها فتح شد، دین مقدس اسلام را پذیرفت. از همان اوائل ایرانیان در کنار گروههای مبارزی بودند که به نحوی بارفتار غیر اسلامی خلفای اموی و عباسی موافق نبوده و علیه آنها قیام مینمودند، و به علی از جمله بخاطر دوری از مرکز حکومت و شرایط جغرافیایی مناسب، مامن مناسبی برای گروه های مخالف بود که باعث مهاجرت قبایل شیعه مذهب به سوی خود شده، و در اثر حضور آنها و همچنین حضور خاندانهای ایرانی شیعه مذهب در این کشور علماء بزرگ شیعه مذهبی همچون مرحوم کلینی، شیخ طوسی، شیخ صدوق و... توانسته اندپا به عرصه هستی نموده و خدمات شایسته ای در نشر و ترویج عقاید شیعه نموده، و با تعلیم و تربیت شاگردان بزرگ و تالیف کتابهای گرانقدر از مکتب تشیع پاسداری نمایند. حتی در تشکیل حکومت های شیعه مذهب مؤثر بودند بعنوان نمونه بر اثر نفوذ عالمی چون ابن مطهر الحلی در زمان اولجایتو بود که حاکم ایلخانی مذهب تشیع را پذیرفت، و یک دهه و بیشتر بعنوان مذهب رسمی کشور شد. خلاصه اینکه در اثر تبلیغ و تشویق علماء شیعه چندین حکومت شیعه مذهب توانسته تاسیس بشود، و سالهای زیادی در مقابل جور ستم خلفای اموی و عباسی ایستادگی کنند. از جمله حکومت شیعه مذهب علویان طبرستان، مرعشیان و سربداران و... میتوان اشاره نمود. اما حکومتی که توانست یک دولت تشیع تا حدودی جامع در سراسر ایران تشکیل دهد، حکومت صفوی بود، که توسط شاه اسماعیل اول در سال ۹۰۷ تاسیس شد. اگر چه در ابتدای کار ساختار حکومت او بر اساس یک روش عقاید صوفی و اعتقاد از مرشد خانقاه بود، ولی شاه اسماعیل و بخصوص پسرش شاه طهماسب برای تثبیت و مشروعیت حکومت خود به علماء و کتب شیعه نیاز داشت که در آن زمان هم از لحاظ کمی و هم از لحاظ کیفی با کمبود مواجه بودند، ناگزیر بری جبران این کاستی به علمای شیعه مذهب خارج از

ایران مخصوصاً علماء جبل عامل لبنان توجه کردند، و از آنها دعوت به یاری نمودند. علماء جبل عامل نیز چون در زیر سلطه حاکمان سنی مذهب عثمانی قرار گرفته بودند و محیط مناسبی برای نشر و ترویج عقایدشان نبود، به دنبال شرایط و محیط مناسب جهت گسترش فقه و اصول عقاید تشیع بودند، در نتیجه دعوت حکومت ایران را پذیرفته و به سوی ایرن مهاجرت کردند، و توانستند خدمات شایسته ای در نشر و ترویج تشیع داشته باشند و همچنین در تحکیم و مشروعیت حکومت صفوی شاه صفوی را یاری نمایند که در راس آنها به محقق کرکی می توان اشاره کرد.

بیان مسئله و هدف از آن :

این مقاله به بررسی نقش علماء شیعه در شکل‌گیری تشکیلات دینی دولت صفوی از شاه اسماعیل اول تا شاه عباس اول می‌پردازد. شکل‌گیری حکومت صفوی که همراه با احیای تشیع اثنی‌عشری در عرصه حکومت بوده، برای اجرای شریعت مورد نظر خود نیاز به یک تشکیلات مذهبی داشته است، که ورود علمای جبل عامل این تصمیم را عملی می‌کند. هدف از این پژوهش این است که علاوه بر معرفی علمای جبل عامل، نقش آنها را در شکل‌گیری دولت صفوی و تحکیم و ترویج تشیع مشخص نماید.

سوابق پژوهشی موضوع :

در باره موضوع مورد بررسی، کتاب جداگانه‌ای که به طور خاص به این مسائل بپردازد تا کنون نشر نیافته ولی تعدادی از محققین همچون آقای رسول جعفریان در کتاب دین و سیاست در دوره صفوی و منصور صفت گل در کتاب ساختار نهاد و اندیشه دینی در عصر صفوی و مهدی فرهانی منفرد در کتاب مهاجرت علماء شیعه از جبل عامل به ایران به صورت جنبی و در مطالب کلی به این موضوع اشاراتی دارند و همچنین می‌توان به تعدادی از مقاله‌های که توسط محققین چون علی اکبر حسنی در مقاله‌ای تحت عنوان نقش علمای شیعه در دربار صفوی در مجله مجتمعه آموزش عالی قم و قاسمعلی صداقت در مقاله‌ای تحت عنوان روحانیت و تعامل با حکومت در حقوق اساسی عصر صفوی در نشریه معرفت، و غلامرضا گلی زواره در مقاله‌ای تحت عنوان مهاجران علمای لبنان به ایران در نشریه مکتب اسلام که در حاشیه این موضوع مطالبی ارائه نموده‌اند اشاره کرد.

سؤالات و فرضیات تحقیق :

در بحث پیرامون بررسی نقش علمای جبل عامل در شکل گیری تشکیلات دینی دولت صفوی از شاه اسماعیل اول تا شاه عباس اول سؤالات مطرح به این صورت قابل تقسیم بندی است.

۱- چه ضرورتی برای آمدن علمای جبل عامل به ایران بود؟

۲- علمای جبل عامل چه تاثیری در مشروعیت بخشی حکومت شیعه صفوی داشتند؟

۳- روحانیون علمای جبل عامل چه نوع تعاملی با حکومت صفوی داشتند؟

۴- شاخص ترین آنها چه کسانی بودند؟

برای پاسخ به سؤالات پس از بررسی و مطالعه منابع تاریخی به همراه تحقیقات و تالیفات جدید در این زمینه فرضیاتی برای یافتن جواب صحیح و روشن شدن موضوع ارائه شده است .

۱- حاکمان صفوی برای تشکیل یک حکومت شیعه به علمای شیعه مذهب نیاز مند بودند

چون که اولاً خودشان در آن درجه از مقام علم فقهی نبودند که بتوانند مسائل فقهی

و دینی مردم را حل کنند، ثانیاً در آن مرحله از تاریخ ایران به خاطر حکومت طولانی

حاکمان سنی مذهب در ایرن و شرایط دیگر علمای بزرگ شیعه مذهب که دارای

درجه فقهی قوی و تالیفات غنی باشد از لحاظ کمی و کیفی کم بوده است و حاکمان

صفوی ناچار شدند برای جبران این خلع دست یاری به سوی علمای جبل عامل که

در این زمینه ها دارای درجه و مقام علمی بالا و تالیفات زیادی بودند دراز کرده و از

آنها دعوت به همکاری نمایند.

۲- علمای جبل عامل در همگرایی عامه مردم با سیاستهای دینی حکومت صفویان نقش مؤثری داشتند، آنها با بیان نظراتشان در باره حاکمان صفوی و نوشتن مقالات و کتابهای در باره عقاید شیعه مبنی بر همکاری با حاکمانی که با حکومت خود قصد امر به معرف ونهی از منکر و ایجاد عدل و عدالت هستند، توانستند در گرایش و همگرایی مردم با سیاست های حکومت صفوی نقش مؤثری داشته باشند.

۳- علمای جبل عامل با نگارش کتب و تصدی مشاغل دینی در شکل گیری مبانی نظری و حکومتی صفویان مؤثر بودند، آنها با تالیف کتابهای گرانقدر فقهی در زمینه عقاید شیعه در باره حکومت و همچنین با پذیرفتن مقامهای دینی چون شیخ الاسلامی قضاوت و... و با نشستن دستوراتی مبنی بر رعایت حال مردم و جلوگیری از ظلم و تعدی نسبت به مردم توسط عالمانی چون محقق کرکی توانستند در شکل گیری مبانی نظری حکومت صفوی را یاری کنند.

۴- از شاخص ترین علمای که در تحکیم، تقویت و مشروعیت دادن به حکومت شیعی صفوی نقش بسزائی داشتند می توان به علمای چون محقق کرکی، شیخ علی منشار، شیخ عزالدین حسین، شیخ زین الدین (شهید ثانی)، میر سید حسین مجتهد کرکی، شیخ بهائی و... اشاره نمود

بیان روش و مراحل انجام کار تحقیق:

روش تحقیق و شیوه جمع آوری و تحلیل اطلاعات در این پژوهش که از نوع کتابخانه ای و بر پایه روش توصیفی تحلیلی می باشد بدینگونه است که پس از شناسائی منابع و ماخذ که مبتنی بر کتب و اسناد و مقالات بود، اطلاعات گردآوری شده به روش فیش برداری، پس از تصفیه و تجزیه و تحلیل به نگارش در آمده است.

مشکلات پیش روی پژوهش

کمبود منابع و همچنین استفاده از منابع کتابخانه ای که مشکلات خاص خود را دارد و آن عدم دسترسی به بعضی از کتب مرجع در زمان مناسب بود.

بخش اول : تشیع

فصل اول: سابقه تشیع در ایران

عقاید شیعی و گرایش به تشیع که چگونه به ایران آمد و چگونه رشد کرد بحثی است مفصل و جامع چون هدف مقاله بررسی نقش علما بخصوص علمای شیعه جبل عامل در شکل گیری حکومت صفوی است جا دارد به طور خیلی خلاصه به سابقه تشیع و نقش آن در عقاید این مرز و بوم پرداخته شود . قطعاً وجود این عقاید و داشتن چنین مذهب و عقیده ای راه را برای پذیرش و شکل گیری حکومت‌های شیعه بخصوص حکومت صفوی مهیا کرده است .

ایرانیان به دلایل گوناگون به تشیع گرایش نموده اند که به چند عامل از آنها هر چند کوتاه و مختصر اشاره می شود .

۱- از عوامل مهم گرایش ایرانیان به تشیع بعد معنوی و ایمان آنها به قضیه جانشینی امام علی (ع) بعنوان رهبر شیعیان که توسط پیامبر عظیم الشان (ص) انتخاب شده است

« این کلمه نامی است ویژه پیروان علی (ع) و خاندان او بنا بر این نام مشخص دیگری در اسلام درمقابل سنی است . »^۱

شیعیان ایران نیز درکنار اهل تشیع دیگر اعتقاد و ایمان راسخ به این داشته که « [پیامبر (ص)] ... تشیع را به فرمان آفریدگار بزرگ پی ریزی و اساس آن را استوار ساخت ...» و

۱. سید حسین جعفری، تشیع در مسیر تاریخ، مترجم سید محمد تقی آیت الهی، تهران دفتر نشر و فرهنگ

اسلامی، سال ۱۳۵۹، ص ۲

(. حقیقت اجتناب ناپذیر تاریخی است که اساس دعوت اسلامی و نیازمندیهای اولیه

پیدایش آن را ایجاب می کرد. ^۱)

پس گرایش ایرانیان به تشیع قبل از هر چیزی یک امر عقیدتی بوده است .

۲- از دیگر عوامل توجه ایرانیان به تشیع می توان به حس برتری جوی عرب و بر خورد

رفتار خلاف با قواعد اسلامی آنها با ایرانیان بود چرا که مردم ایران تحمل برتری جوئی

و غرور و تکبر قومی را که نسبت به خودشان هیچ فضل و برتری نمی دیدند و از قواعد

و قوانین اسلام که برتری را در تقوی می دانست سوء استفاده نموده خود را بالاتر و با

فضیلت تر می دانستند، نداشت . « باروی کار آمدن خلفای بنی امیه ، از افکار و سیاست

دوران جاهلیت و تبعیض نژادی پیروی شد و همین امر وحدتی را که اسلام میان همه

اقوام مسلمانان ایجاد کرده بود از میان برد کار بجایی رسید که امویان همه ملل مغلوب

را به چشم بندگی نگریسته آنان را موالی و محکوم شمردند .... این حال بر ایرانیان

دشوار تر بود و توجه به گذشته پر افتخار خود آنان را بیشتر ناراضی میساخت . ^۲)

ایرانیان برای رهائی از چنین وضعیتی و در جستجوی اسلام واقعی که فقط برتری را در

تقوی می دانست پیرو کسانی شدند که از رهبری چون امام علی (ع) حمایت می کردند و

پیرو راه او بودند .

« بطور کلی ایرانیان برای نشان دادن بیزاریشان از شیوه ملکداری دولت اموی از شیعه

که دارای سازمان یافته ترین مرام سیاسی بودند و نیز احساساتشان با شور و احساس

ایرانیان سازگاری داشت جانب داری می کردند ..... علی (ع) بر خلاف عثمان با موالی

مهربان بود و آنان را بزرگ می داشت ... به رغم خشم اعراب علی(ع) موالی را از هر

۱. سیدمحمد باقر ، صدر ، تشیع یا اسلام راستین ، مترجم ، علی اکبر مهدی پور ، تهران ، انتشارات روزبه ، بی تا ، صص ۹-۱۵۳

۲. عزیز الله ، بی تا، تاریخ ایران از ظهور اسلام تا دیا لمه ، تهران انتشارات دانشگاه شهید بهشتی ، چاپ دوم ، سال ۱۳۷۰ ، صص ۲۲۳

حیث باتازیان برابر ساخته بود و این از عواملی بود که در جلب علاقه موالی به او موثر
اقتاده است .^۱

عواملی دیگری نیز در این باره دخیل است ولی چون خارج از بحث مقاله است از ذکر آنها
صرف نظر می شود و به این نکته اشاره می شود که : « آنچه مسلم است تشیع در بدو
پیدایش با ایران و ایرانیان پیوند یافت و به علل گوناگون به مرور زمان جای خود را در
این سرزمین گشود و به تدریج در زمان خلافت امویان (۱۳۲-۴۱ ق / ۷۵۰-۶۶۱ م)

سرزمینهای شمالی ایران با مواقع طبیعی استوار و دژ مانند به صورت پناهگاهی برای
مخالفان خلافت و به طور عمده پیروان و هوارداران علی (ع) و خاندان او درآمد .^۲
و ایرانیان درکنار شیعیان دیگر در اکثر قیامها و شورشها که در مقابل حاکمان اموی و
عباسی می شد از جمله قیام مختار ثقفی ، زید بن علی (ع) و ... شرکت کردند و حتی با
تاسیس حکومتهای شیعی مانند علویان ، مرعشیان ، سربداران و همچنین با نفوذ در
حاکمان حکومتها و سلسله ها توانستند که عقاید سران آنها را با دلایل علمی به تشیع
گرایش داده و به نشر و ترویج عقاید اصول فقهی شیعه بپردازند از جمله آنها : « پس از
برقراری ایلیخانان در ایران .. [بود] ... تحت رهبری مؤثر فقیه عالیقدر اثنی عشری زمان »
ابن المطهری الحلی " شیعیان توانستند سلطان الجایتو خدابنده را با نظریات خود موافق
سازند برای مدت یک دهه و یا بیشتر در قرن هشتم / چهاردهم مذهب اثنی عشری
مذهب رسمی سرزمینهای مغولان گردید . »^۳

۱. عبد الحسین زرین کوب ، فتح ایران به دست اعراب و پی آمد آن ، تاریخ ایران کمبریج . مترجم حسن انوشه جلد چهارم ، تهران

انتشارات امیر کبیر ، چاپ چهارم ، سال ۱۳۸۰ ، صص ۶-۲۵

۲. مهدی فرهنگی منقرد . مهاجرت علمای شیعه از جبل عامل لبنان به ایران . تهران ، انتشارات امیر کبیر ، سال ۱۳۷۷ ، صص ۶-۲۵

۳. میشل ، مزاولی ، پیدایش دولت صفوی ، مترجم یعقوب اژند ، تهران ، انتشارات دیبا ، چاپ سوم ، سال ۱۳۶۸ . ص ۲۶

و توانستند در کنار تاسیس حکومتها و ترویج عقاید تشیع به تعلیم و تربیت علمای بزرگ پرداخته و همچنین کتابهای گرانقدری تقدیم جامعه تشیع نمایند .

فصل دوم : خاندانهای شیعی در ایران

خاندانهای شیعی در ایران را می توان به دو دسته تقسیم کرد :

۱ - خاندانهای شیعی که اصلا عرب یا سادات عربی بودند و به ایران مهاجرت کرده اند .

۲ - خاندانهای شیعی غیر عرب و ایرانی الاصل

اما از شیعیان عرب تبار و سادات و قبایلی که اصلا عرب بوده و به دلیل فعالیت‌های سیاسی و مذهبی مخالف با دستگاه حکومت اموی و عباسی به ایران آمده اند . میتوان به اشعریان و نقبا و سادات بیهق و سادات طالیه قم اشاره کرد .

۱ - اشعریان : اشعریان از قبایل مهاجر قحطانی یمن بودند و به علت فعالیت‌های سیاسی و مخالفت با حاکمان جور مجبور به مهاجرت به سوی ایران شدند ، اما توانستند در ایران نقش مهمی در ترویج آیین تشیع داشته باشند « در قم آشکارا به مذهب امامیه تظاهر کردند و به ترویج . تبلیغ آن پرداختند و ارتباط مستحکم و عمیقی را با ائمه امامیه (ع) ایجاد کردند که ثمره آن تأسیس مکتب فقهی قم بود که فقیهان و محدثان نام آوری تقدیم مکتب عالم تشیع کرد.»^۱

از جمله «موسی بن عبدالله بن سعد ، نخستین فرد از این خاندان بود که به صورت آشکار تشیع را تبلیغ کرد و به ترویج آن اهتمام ورزید.»^۲

«ذکریا بن آدم برجسته ترین صحابی اشعری ... از اصحاب امام صادق ، کاظم ، رضا و جواد (علیهم السلام) بوده است.»^۳

۱. جمعی از نویسندگان ، تاریخ تشیع (۲) دولتها ، خاندانها و آثار علمی و فرهنگی شیعه ، زیر نظر سید احمد رضا خضری ، قم ، زیتون ، چاپ

دوم سال ۱۳۸۵ ، صص ۱۷۹

۲. همان بنقل از تاریخ قم ، ص ۱۷۰

۳. همان به نقل از الرجال طوسی ، ص ۱۷۲

«احمد بن اسحاق بن عبدالله مالک بن احوص که از سفیران ، نایبان و وکیلان ائمه ، شیخ و بزرگ قمی ها، کبیر القدر و از ثقات امامیه به شمار می رود.»^۱

و از اصحاب امام جواد ، هادی و عسگری (علیهم السلام) است که امام زمان (عج) را دیده و «توقیعی از سوی حضرت در توثیق وی صادر شده است.»^۲

در مجموع ۸۳ نفر محدث اشعری شناخته شد . که از ابتدای سکونت ایشان در قم تا ابتدای قرن پنجم ، ۵۷ نفر صحابی ائمه اند .^۳

۲ - نقبات و سادات بیهق :

این گروه از اعراب نیز از شیعیان سادات علوی و غیره هستند که در اثر سخت گیری و آزار حاکمان اموی و عباسی محیط را برای ابراز عقاید خود امن ندانسته و به سوی ایران پناه آوردند .

« بیهق از نواحی نیشابور است که در سال ۳۰ به دست مسلمانان فتح شد ... از آنجا که بعدها سادات به جهت فشارهایی که از سوی دولت اموی و عباسی بر آنها وارد می شد به مناطق دور دست از مرکز [مهاجرت کردند] ... آل زبارة که نسبشان به امام سجاد (ع) می سد از این گروه اند که نقابات سادات منطقه به دست آنان بود . » اما جا دارد که از بزرگانی که از این خاندان تحویل عالم تشیع شد و با زندگی پر تلاششان موجب حل و فصل مشکلات سادات آن مناطق گردیده نام برده شود قبل از ذکر نام آنها به صورت خیلی کوتاه به نقش نقابات اشاره می شود :

۱. همان بحفل از الفهرست طوسی ، ص ۱۷۳

۲. همان بحفل از اخبار معرقه الرجال ، ص ۱۷۴

۳. همان

۴. همان ، ص ۲۵۵

« نقابت که منصب و تشکیلات نیمه اداری بود ، وظیفه رسیدگی به امور سادات را در اختیار داشت . نقیب رئیس علویان شهر و در ردیف بزرگتری شخصیت‌های شهر بود و نقش واسطه میان مردم و حکومت را ایفا می کرد .»^۱.. از بزرگان این خاندان که منصب نقابت را عهده دار شده اند عبارت از « ابو محمد یحیی بن محمد بن احمد زباره که نقابت سادات نیشابور را بر عهده داشت .

سید اجل بهاء الدین که از سال ۵۳۰۰ ق به بعد ریاست نقابت سادات را در منطقه عهده دار بوده است .

ابو محمد یحیی بن سید اجل که از او با عنوان « سید النقباء » یاد شده است .^۲ این افراد از بزرگان آل زباره بودند که با پذیرفتن منصب نقابت سادات و غیره نقش مهمی بین مردم و حکومت داشته و آنها را در رتق و فتق امور یاری می کردند .

۲- خاندانهای شیعی ایرانی .

۱- نوبختیان

۲- آل بابویه

۱- نوبختیان: یکی از خاندانهای معروف ایرانی که پایگاه اجتماعی و فرهنگی بالایی داشتند خاندان نوبختی بودند که مذهب شیعی داشتند . خدمات این خاندان توسط افراد سر شناسشان برای اهل تشیع پنهان نیست بعنوان نمونه می توان از حسین بن روح نوبختی از نواب اربع امام دوازدهم ذکر کرد « نوبختیان در شمار خاندانهای اصیل ایرانی تبارند... نوبخت پیش از اسلام آوردن بر آئین زرتشت بود و به دست منصور خلیفه عباسی اسلام آورد .. و هنگامی که عباسیان از تشیع به تسنن تغییر مذهب دادند آنان در حوزه

۱. همان ، ص ۲۴۰

۲. همان بظن از لیب الاصاب، ۱-۲۲۰

اندیشه ، از حکومت فاصله گرفتند و تفکر شیعی خود را حفظ کردند ... نقش اساسی در پیشبرد تفکر شیعی و حمایت از شیعیان ایفا کردند .^۱

اما ذکر فعالیت‌های این خاندان در علوم مختلف خالی از لطف نیست چرا که بعضی از ایشان از پیشگامان علوم چون کلام و بعضی از ایشان از نایبان امام دوازدهم (عج) بوده است .

۱- ابوسهل فضل بن ابی سهل بن نوبخت :

وی از متکلمان معروف و ستاره شناسان بزرگ عصر هارون بود ... تألیفاتی در علوم و کلام داشت از جمله:

۱ - فی المسائله

۲ - ابتداء الاعمال

۳ - الاعمال المعروف بالسجل

۲ - ابواسحاق اسماعیل بن ابی سهل بن نوبخت وی از دانشمندان و بزرگان و از یاران امام جواد (ع) بود

۳ - عبدالله بن ابوسهل بن نوبخت وی از ستاره شناسان معروف زمان عباسی است

۴ - ابوسهل اسماعیل بن علی بن اسماعیل نوبختی وی از بزرگان شیعه و از معروف ترین افراد خاندان نوبختی بود ..

او کتابهای زیادی در دفاع از اصول و مبانی اسلام و تشیع به ویژه امامت تألیف کرد ... و از یاران خاص امام عسکری (ع) بود ... وی برای نخستین بار ، مسئله امامت را ذیل